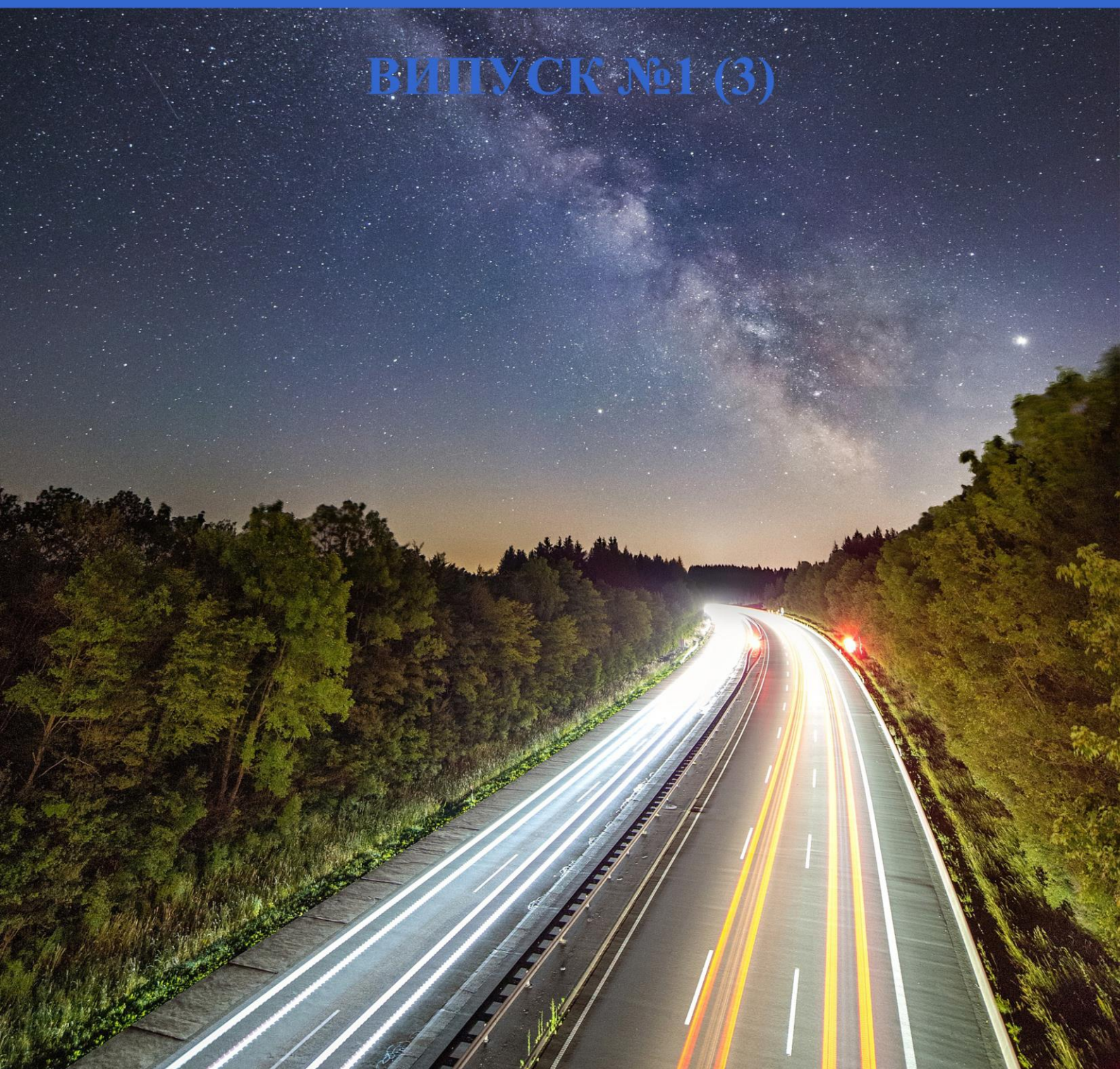

WayScience

Міжнародний електронний науково - практичний журнал

ВИПУСК №1 (3)

WayScience

Міжнародний електронний науково - практичний журнал

ВИПУСК №1 (3)

Редакція Міжнародного електронного науково-практичного журналу «WayScience»

Матеріали подані в авторській редакції. Редакція журналу не несе відповідальності за зміст статей та може не поділяти думку автора.

**Міжнародний електронний науково-практичний журнал
«WayScience». – №1 (3). – Дніпро, 2019. – 304 с.**

Головна мета Міжнародного електронного науково-практичного журналу «WayScience» – прокласти шлях розвитку сучасної науки від ідеї до результату.

Тематики журналу:

- державне управління;
- філософські науки;
- економічні науки;
- історичні науки;
- юридичні науки;
- сільськогосподарські науки;
- географічні науки;
- педагогічні науки;
- психологічні науки;
- соціологічні науки;
- політичні науки;
- інші професійні науки.

УДК 338.43:635

Ковтун В.А.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»
Доцент, к. с.-г. н, доцент кафедри економіки та фінансів
0972550385 vak2901@ukr.net

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ОВОЧІВНИЦТВА

Анотація. Овочівництво є одним із найбільш прибуткових видів агробізнесу, а сам ринок овочів займає стратегічно важливе значення у забезпеченні населення якісними та особливо корисними видами продовольства. Проаналізовано стан виробництва та реалізації овочів та виявлено, що вказаний напрям агробізнесу залишається одним із найбільш стійких та перспективних для розвитку в усіх категоріях господарств. Акцентовано увагу на перспективах розвитку ринку овочевої продукції.

Ключові слова: виробництво, реалізація, продукція овочівництва, попит, пропозиція, експорт, імпорт, ринок овочів.

Ковтун В.А.

ГВУЗ «Херсонский государственный аграрный университет»
Доцент, к. с.-г. н, доцент кафедры экономики и финансов
0972550385 vak2901@ukr.net

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОДУКЦИИ ОВОЩЕВОДСТВА

***Аннотация.** Овощеводство является одним из самых прибыльных видов агробизнеса, а сам рынок овощей занимает стратегически важное значение в обеспечении населения качественными и особенно полезными видами продовольствия. Проанализировано состояние производства и реализации овощей и выявлено, что указанное направление агробизнеса остается одним из наиболее устойчивых и перспективных для развития во всех категориях хозяйств. Акцентировано внимание на перспективах развития рынка овощной продукции.*

***Ключевые слова:** производство, реализация, продукция овощеводства, спрос, предложение, экспорт, импорт, рынок овощей.*

Kovtun V.A.

Kherson State Agrarian University

Ph.D. in Agricultural Sciences, Associate Professor

0972550385 vak2901@ukr.net

PROBLEMS AND PROSPECTS OF REALIZATION OF VEGETABLE PRODUCTS

***Annotation.** Vegetable Farming is one of the most profitable types of agribusiness, and the vegetable market itself is of strategic importance in providing people with quality and especially useful food products. The state of production and realization of vegetables is analyzed and it is revealed that this direction of agribusiness remains one of the most stable and perspective for development in all categories of farms. The focus is on the prospects for the development of the vegetable market ..*

***Key words:** production, sale, vegetable production, demand, supply, export, import, vegetable market*

Постановка проблеми. Овочева галузь має серйозні проблеми при своєму становленні: це відсутність ринків збуту та перевиробництво продукції. Одна з причин – галузь не має дієвих профільних асоціацій, які б допомагали аграріям аналізувати і прогнозувати свою діяльність з таких питань: об'єми вирощувати овочевої продукції, ринки її реалізації та тенденції на ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії і практики розвитку виробництва та реалізації овочевої продукції вивчають і зробили вагомий вклад такі вітчизняні науковці: С. Вдовиченко, Л. Барабаш, І. Бандира, О. Гончаров, І. Дидів, О. Капітанська, Ю. Кернасюк, Т. Кучеренко, В. Лимар, Д. Ніколаєв, С. Петренко, В. Рудь, В. Сіленко, Б. Супіханов та інші вчені. Високо оцінюючи значний науковий доробок учених, варто зазначити, що слід продовжувати дослідження з цього питання та зробити узагальнюючі висновки з приводу подальшого перспективного напрямку розвитку реалізації овочевої продукції.

Мета і завдання статті полягає у розгляді питань, які стосуються розвитку овочівництва та роль його в ефективності функціонування аграрного сектора економіки, а також у необхідності привернення уваги науковців для перспективного розвитку ринку овочевої продукції та окреслити найважливіші напрями подальшого його діяльності.

Виклад основного матеріалу. Виробництво та реалізація овочів належить до стратегічно важливих напрямів розвитку аграрного виробництва, що гарантує не лише продовольчу безпеку держави, а також забезпечує сировиною харчову переробну промисловість, яка випускає експортно орієнтовану овочеву продукцію із високою доданою вартістю. Пріоритетом розвитку галузі овочівництва є підвищення доходів виробників цієї продукції та інших учасників овочевого ринку через впровадження інноваційних технологій і бізнес-підходів, що забезпечують економію витрат, часу і фізичних зусиль,; нарощування потенціалу, ринкових зв'язків, взаємодії між учасниками ринку; внесення вкладу в добробут суспільства; виробництво високоякісних і

безпечних харчових продуктів; орієнтування на наявні технології, знання та навички з урахуванням місцевих умов і можливостей тощо [1].

Виробництво овочів (до них ФАО включає також дині) в кінці ХХ і на початку ХХІ ст. динамічно розвивається в більшості країн світу завдяки зростаючому попиту на овочеву продукцію на світовому і внутрішньому ринках. Найбільший обсяг виробництва овочів відбувся у період з 1995 по 2005 рік. Зростання виробництва овочевої продукції у світі, за визначений період, становило 327,4 млн. т. або на 57,3% перевищувало темпи зростання населення, це є свідченням того, що споживання овочів у світі зростає. США є найбільшим світовим експортером свіжих овочів і, перш за все, помідорів та цибулі. Частину овочів ЄС імпортує з Південної Африки, Марокко, Чилі, Аргентини, Нової Зеландії, Турції та Ізраїлю [2].

Частка України у світовому виробництві овочів склає біля 1%. Основними регіонами виробництва овочів в Україні є Вінницька, Донецька, Запорізька, Київська, Львівська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Херсонська, Харківська області, в яких зосереджено близько 60 % усього їх виробництва. Більшість овочевої продукції України вирощується на Півдні. На частку трьох областей (Миколаївської, Одеської, Херсонської) припадає приблизно 25% загального її обсягу виробництва. Херсонська область є основним виробником традиційних (борщовий набір) та тепличних овочів. Популярні культури – цибуля (36%), томати (31%), картопля (14%). Миколаївська область є основним виробником томатів, обсяг яких становить біля 600 тисяч тонн (42%). Одеська область, найбільший регіон з 2 млн. га орних земель, вирощує такі основні овочеві культури – картопля (59%), цибуля (15%) та томати (12%). Південний регіон має значні потужності з переробки, що складає більше 30% промислового виробництва [3].

Близько 85% усіх овочів виробляють господарства населення. Найменшою їх частка є у виробництві помідорів (67,5%), цибулі ріпчастої (84%) і моркви столової (88,2%), а найвищою — часнику (99,1%), гарбузів

столових (98,9%), кабачків столових (97,8%) і огірків (95,1%). Серед регіонів найбільше овочевих культур вирощують у Херсонській (1268,9 тис. т, або 13,7% до загального підсумку), Дніпропетровській (702,6 і 7,6), Харківській (687,7 і 7,4), Київській (581,1 і 6,3) і Миколаївській областях (554,5 тис. т і 6,0%) [4].

Цибуля в основному вирощують великі виробники, а картоплю - дрібні фермери і приватні особи.. Підприємці скоротили виробництво картоплі як у великих господарствах, так і зменшилася її площі у індивідуальних господарствах. Великі виробники навіть скорочують виробництво картоплі третій рік поспіль, проте на ціни це не впливає, її ціна в 2018 році практично така ж як і в минулому році [5].

На площу картоплі припадає 74% всіх площ під овочами, по 4 – на капусту та помідори; по 3 – на огірки, цибуля, моркву та на столові буряки - 2%. Характерною ознакою овочівництва є скорочення площ, дане явище викликане відсутністю достатніх потужностей для зберігання, низькою ринковою ціною на продукцію та зміною демографічної ситуації (скорочується частка сільського населення і відповідно скорочуються масив земель, які вони обробляють) [6].

Для вирощування овочів у 2018 року було характерне збільшення частки тепличних овочів та збільшення їх експорту у країни Європейського союзу. В аграрному секторі розрізняють виробництво овочів відкритого і закритого ґрунту. При цьому 98,7% усієї зібраної площі припадає на овочі відкритого ґрунту, тоді як закритого — лише 1,3%. Проте питома вага площі овочів закритого ґрунту в загальній структурі усіх вказаних культур за останні роки зросла майже вдвічі. Інтерес до розвитку тепличного овочівництва підвищується щороку. У загальному виробництві частка овочів закритого ґрунту щороку зростає і у 2018 році вже досягла 6,1%. При цьому 30,1% загального їх обсягу, або майже кожен 3 кг огірків із 10, було вирощено в теплицях, тоді як частка помідорів становила близько 11,7%. Однак нинішні

обсяги виробництва овочів у тепличних господарствах є недостатніми для задоволення масового сезонного попиту на цю продукцію, про що свідчить аналіз імпорту окремих їх видів [4].

Популярним овочем серед виробників залишатиметься капуста. Аналітики прогнозують збільшення виробничих площ як ранньої, так і пізньої капусти. Виробництво моркви та буряка збільшується, а ціни на них знижуються. Спостерігалася тенденція до збільшення виробництва напівфабрикатів та фасованої продукції з цих овочів. За оцінками компаній, які торгують насіннєвим матеріалом, в Україні площа під часником збільшилася на 1000 га, що має свій вплив на його ціну. В Україні змінюється формат попиту, ціна вже не настільки важлива, тому на ці зміни підприємцям необхідно оперативно реагувати. Знижуючи собівартість овочів виробники знижують ризики, пов'язані з падінням їх ціни [7].

Проблема успішної реалізації продукції овочівництва полягає в тому, що питання попиту та пропозиції цієї продукції системно не розробляється, кожен підприємець вирощує овочі на свій розсуд. Об'єднавшись у кооперативи вони зможуть: формувати товарні партії; відслідковувати якість продукції; розподіляти витрати, пов'язані з її реалізацією; інвестувати у спільні склади; збільшити потужності переробки та інше. В останній час сильно знизився обсяг реалізації овочів у межах країни. Раніше до 70% їх купували АР Крим та Східна Україна. Підприємці у 2017 році скоротили площі під овочевими культурами на 50%, але і за таких умов мали їх перевиробництво. За перші два квартали 2018 року, експорт цієї продукції виріс на 24%. У серпні 2018 року українські компанії відвантажили на експорт у 1,6 рази більше овочів, ніж за аналогічний місяць 2017 року [8].

Сучасний ринок овочевої продукції України характеризується: великою кількістю малих та середніх виробників, що виробляють продукцію низької якості, та малою кількістю спеціалізованих господарств, які пропонують високу її якість. Найбільший сегмент ринку свіжих продуктів, це овочі, які

забезпечують 60% загальної виручки. В Україні на сьогодні основним місцем реалізації овочевої продукції залишаються міські ринки, оскільки вони вже стали традиційним для споживачів місцем для закупівлі овочів. На ці ринки продукція надходить свіжою, має кращий товарний вигляд, є можливість вибору. Ринкові продавці більш гнучкі стосовно попиту і пропозиції, що відображається на роздрібних цінах. На ринку свіжих овочів відбувається переорієнтування споживачів на продукцію вітчизняного виробництва, що зумовлено також і зростанням пропозиції, перш за все тепличної (томати, огірки, зелень) продукції [3].

На ринку овочів останніми роками складалася ситуація, коли внутрішнє виробництво з розрахунку на одну особу загалом зросло до 215–221 кг, тоді як споживання трохи перевищило раціональну норму (161 кг) і досягло орієнтовно близько 165 кг. Однак навіть за наявних умов це не зменшувало обсяги їх імпорту, особливо в зимово-весняний сезон, коли вітчизняні аграрії ще не в змозі повністю покрити зростаючий попит на овочеву продукцію власним виробництвом [4].

Проблемою для реалізації овочевої продукції є те, що в Україні відбувається зростання імпорту помідорів, ввезених з Туреччини, Єгипту, Іспанії, Греції, Нідерландів. Збільшилося і споживання імпортової моркви, часнику та столового буряка. Основними країнами-експортерами є Китай, Нідерланди, Польща та Словенія. Імпорт борщового набору залежить від дефіциту їх в Україні. Динаміка імпорту овочевої продукцією за останні роки свідчить, що величина його зростає з кожним роком. В Україну щороку завозиться близько 300 тис. т. овочевої продукції на суму приблизно 200-250 мільйонів доларів [9]

Останніми роками все більший попит має екологічно безпечна продукція. Основними мотивами придбання такої овочевої продукції є потреба у захисті дітей, різні захворювання, харчова цінність. Труднощі із забезпеченням європейського ринку свіжою овочевою продукцією створило сприятливі умови

Україні для міжнародної торгівлі та глобальній інтеграції в секторі свіжих овочів. Більша частина овочів виробляється для споживання на внутрішні ринки, а на міжнародному ринку продається лише 4,4 % світового виробництва овочів. Світове споживання овочів щорічно зростає на 3-4%, органічних – на 8%. Нові світові тренди щодо здорової та правильної їжі, вегетаріанство є основним драйверами цього ринку. За рахунок збільшення внутрішнього споживання та імпортозаміщення ринок овочевої продукції може зрости на 30-40%

Експорт представляв малу частку ринку свіжих овочів, здебільшого через торговельні бар'єри та технічні труднощі і витрати на перевезення на великі відстані. Лібералізація торгівлі, яка впроваджується СОТ, а також через регіональні торговельні угоди, розширила ринковий доступ та забезпечила необхідні механізми для боротьби з торговельними бар'єрами, такими, як необґрунтовані санітарні та фітосанітарні обмеження. Експорт овочів Україною за останні 11 років зріс у понад 10 разів, за рахунок різниці цін на внутрішньому і зовнішніх ринках. Ціна на овочі в Україні досить низька, а на моркву навіть нижча, ніж у Польщі, яка є основним конкурентом з експорту борщової групи овочів. Якщо істотна різниця в цінах на овочі між Україною і зовнішніми ринками збережеться надалі, то експортні обсяги можуть ще збільшитися.

По виробництву борщового набору (буряк, морква, цибуля та ін.) Україна на одному з перших місць в Європі. Але проблема в тому, що цю продукцію виробляють в малих та середніх господарствах, а доля професіоналів є незначною. Південний регіон України не завжди конкурентоспроможний щодо так званого борщового набору. Українська якість цибулі чи моркви часто не відповідають стандартам інших європейських країн.

Основними чинниками, що впливають на посилення позицій реалізації продукції овочівництва, є реструктуризація власності підприємств, консолідація капіталу і збільшення масштабів бізнесу. Характерним і дієвим

механізмом ринку є система оптового продажу, цивілізований маркетинг, вивчення попиту і пропозиції, доставка товарів до місця споживання, зберігання і реалізації, реклама, укладання торгових угод і здорова конкуренція.

Подальший розвиток ринку овочевої продукції, набуття ним рис цивілізованості і урегульованості передбачає науково-обґрунтовану державну політику у сфері регулювання виробництва та цін на ринку, створення досконалої його інфраструктури, інформованість і мобільність виробників і споживачів при виборі місця та змісту її реалізації та використання сучасних маркетингових стратегій та методів регулювання ринку овочевої продукції [6]

Систему оптового продажу овочевої продукції України мають найбільші оптові ринки: Шувар, Столичний та Початок. Усі ринки працюють в єдиному інформаційному просторі, відбувається постійний обмін щодо попиту та пропозиції на кожен товарну позицію. Статус ОРСП отримали юридичні особи лише у Львівській, Київській, Запорізькій, Одеській, Харківській, Рівненській, Миколаївській, Херсонській та Донецькій областях. Робота ОРСП регламентується правилами кожного ринку, які розробляються на підставі Типових правил роботи ОРСП. Статус надається Міністерством аграрної політики та продовольства України на конкурсній основі в установленому Кабінетом Міністрів України порядку, за умови забезпечення надання послуг, необхідних для здійснення оптової торгівлі продукції, на постійній і регулярній основі [10].

Перспективами розвитку українського ринку овочевої продукції є зміна споживацьких трендів – свіжа та здорова їжа, вегетаріанство, що є нішевим сегментом та вимагає появи нових продуктів на ринку (снеки); а також маркетинг та просування продукції – створення брендової продукції, вирощування екологічно чистої продукції та зростання її експорту, що забезпечить зростанню валютної виручки, поверненню ПДВ, стабільності розвитку галузі та зростанню ціни на цю продукцію. За даними аналітиків Всесвітньої Торгової Організації експорт українських овочів у 2016 році

становив 532 млн. доларів, в 2017 – 688, серед яких: овочі (свіжі, сушені, заморожені) – 283; перероблені (соки, нектари, пасти) – 165 млн. доларів [8].

Тенденції зміни клімату у сусідніх країнах останнього року мотивують українців до нових можливостей розвитку ринку овочів. Головним завданням технологів та економістів є правильність їх використання, Слід переглянути деякі види овочевої продукції, які вважалися стратегічними, та сконцентрувати увагу на виробництві інших видів овочевих культур, яких потребує зарубіжний ринок. Для стратегічного розвитку овочевого спрямування вирощування цих культур необхідно уважно аналізувати терміни їх дозрівання, урожайність, попит та пропозицію ринку в нашій країні та країнах сусідів-конкурентів і країнах потенціальних імпортерів нашої продукції.

Український сектор овочів змінює вектор на зовнішній ринок. Але експорт потребує значних капіталовкладень у виробництво, інфраструктуру, сертифікацію, маркетинг. Середнє та мале підприємство овочевого сектору прагне до втілення нових проектів, спрямованих на підвищення якості продукції, створення потужностей з післяврожайної доробки продукції. Українські виробники дедалі частіше прагнуть отримувати сертифікати міжнародних зразків, аби відповідати високим стандартам на ринку ЄС та інших країн. З 1 січня 2018 року українські переробні підприємства запровадили стандарти HACCP. Це система аналізу ризиків та контролю критичних точок, яка дозволяє виявити небезпеки у процесі виробництва та отримувати на виході якісну і безпечну продукцію. Так само підприємства проходять сертифікацію Global G.A.P. [3].

Перспективними для експорту на ринки ЄС та Великобританії є такі культури: цибуля, огірки, тепличні овочі, баштанні, перероблені овочі (заморожені, сік, томатна паста). Перероблені овочі (заморожені, томатна паста) краще реалізуються в країнах Перської затоки та на ринках Азії, Китаю, Індії, Японії, США та Єгипту. Перспективи та тренди овочевого ринку: збільшення тепличного виробництва; збільшення обсягу свіжих овочів у мереж

супермаркетів; зміна споживацьких трендів; створення брендової продукції; маркетинг та просуванні продукції на зовнішні ринки; капіталовкладення у виробництво, інфраструктуру, сертифікацію, маркетинг; державне та приватне фінансування галузі; застосування ІТ- технологій для галузі овочівництва [8].

Серед об'єктивних факторів перспектив розвитку ринку овочевої продукції можуть бути такі: наявний попит на свіжий продукт у великих містах; отримання додаткової вартості за рахунок власного бренду; велика ціна поза основним сезоном (квітень-травень, вересень-жовтень); відносна легкість збуту невеликої кількості продукції тощо. Перспективними напрямками розбудови ринків овочевої продукції в Україні є:

1. Створення: на регіональному рівні сучасних місць продажу та розподілу свіжої овочевої продукції за світовими стандартами та з врахуванням специфіки українського сільського господарства – гуртових ринків «Регіональних Аграрно-Маркетингових центрів»; дієвої системи контролю якості та безпеки товару, впровадження механізмів стимулювання виробників, які дотримуються норм та правил вирощування продукції; центрів накопичення та передачі знань, досвіду, інновацій, нових тенденцій у сільському господарстві, оцінки аграрного ринку, прогнозування та ознайомлення із закордонним досвідом.

2. Організація та проведення навчальних та дорадчих програм, курсів, семінарів, конференцій та обговорень на постійній основі для всіх представників АПК; державних та громадських організацій (дорадча служба, фонд підтримки фермерства, тощо) з метою підтримки національного виробника.

3. Об'єднання ринків на державному рівні у мережи та налагодження каналів переміщення овочевої продукції в межах країни для швидкого та якісного реагування на потреби споживача в різних регіонах.

4. Впровадження нових схем експорту вітчизняної продукції, спрощення юридичних процедур та створення доступних для виробника каналів збуту

продукції на закордонні ринки та підняття рівня обслуговування споживача до світових стандартів: якість, безпека, асортимент, товарність продукції, об'єктивна ринкова ціна та сучасні умови її продажу.

5. Запровадження постійно діючих виставок технологій, обладнання, насіння, добрив, ліній переробки та передпродажної підготовки продукції та нових механізмів збуту овочевої продукції: біржові та аукціонні торги, дистанційне визначення ціни, віртуальний торговий майданчик в Інтернеті, тощо. Надання можливості виробнику отримати інформацію щодо навчання та закупки необхідного обладнання або технології [11].

Висновки та перспективи подальшого розвитку. Україна може виробляти велику кількість овочевої продукції. Населення планети зростає, а отже, і попит на неї буде постійним. Малі та середні підприємці аграрного сектору України переважно продають сировину, а для того щоб продавати готовий конкурентоспроможний продукт, бізнесу потрібна впевненість у майбутньому. Державі необхідно надати пріоритетність у підтримці малого та середнього бізнесу по вирощуванню та реалізації овочевої продукції, за таких умов вони вкладатимуть кошти у довгострокові проекти, розширюватимуть її виробництво, більше інвестуватимуть у нові технології, активно розвиватимуть мережу оптових та регіональних ринків збуту овочевої продукції та розбудови ринків цієї продукції в Україні

Список літератури:

1. Антоненко А.Ю., Ковтун В.А. Тенденції розвитку малого бізнесу Херсонщини у плодоовочевій галузі / А.Ю. Антоненко, В.А. Ковтун // IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасний рух науки», Way Science, Дніпро, грудень 2018. - С.19-23.

2. Кучеренко Т. Ринок овочів і баштанних культур в Україні: поточна кон'юнктура і прогноз / Т. Кучеренко // Пропозиція. – 2008. – № 12. – С. 46-49.

3. Ковтун В.А. Проблеми та перспективи розвитку малого та середнього бізнесу півдня України при виробництві плодоовочевої продукції [Електронний

ресурс] / В. А. Ковтун // Інфраструктура ринку. – 2018. - №26. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.market-infr.od.ua/uk/26-2018>

4. Кернасюк Ю. Ринок овочів відкритого ґрунту та тепличних <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/10912-rynok-ovochiv-vidkrytoho-gruntu-ta-teplychnykh.html>

5. М'ясо і овочі подорожчають, а фрукти стануть дешевше: як зміняться ціни на продукти до літа <https://ukranews.com.ua/news/556743-m-yaso-i-ovochi-podorozhchayut-a-frukty-stanut-deshevshe-yak-zminyatsya-ciny-na-produkty-do-lita>

6. Український клуб аграрного бізнесу. Інфографіка (2017). URL: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/agrarni_rinki/ovochi

7. Ринок овочів в Україні: які тренди будуть популярними в цьому сезоні (2018). URL: <https://www.growhow.in.ua/rynok-ovochiv-v-ukrayini-yaki-trendy-budut-populyarnymy-u-tsomu-sezoni/#>

8. Ковтун В.А. Перспективи розвитку українського ринку овочів та фруктів / В.А.Ковтун // Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні технології та актуальні питання післязбиральної доробки плодоовочевої продукції як важіль підвищення економічної ефективності». Україна, м. Херсон – 2019р. – С. 68-72

9. Ніколаєв Д. Сектор плодоовочівництва потребує додаткового фінансування (2018). URL: <http://agroportal.ua/ua/views/blogs/sector-plodoovoshchevodstva-nuzhdaetsya-v-dopolnitelnom-finansirovanii/>

10. Способи фінансування агровиробництва. Довідник сільгосптоваровиробника / Укладачі: Л.Сорока, О.Омеляненко, О.Кривенко, С.Хоружий // ІФС, Група Світового банку. 2018 –Київ – С. 26-29

11. Столичний ринок. URL: <http://kyivopt.com/pro-nas/>